

Ільєнко Н.О., Спасенко Ю.О.

ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ – ОСНОВНЕ ЗАВДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

У статті досліджено характеристики заробітної плати та соціальних стандартів, що впливають на рівень життя населення, з метою подолання бідності в Україні. Низькі заробітки та непродуктивна зайнятість обумовлюються значними обсягами тіньової економіки, недостатнім рівнем розвитку ринку праці, відсутністю можливостей щодо залучення інвестицій та модернізації виробництва, незбалансованою соціальною політикою держави тощо. Оскільки основний фінансовий ресурс подолання бідності у країнах з ринковою економікою забезпечується людською працею, населення потребує розширення можливостей для участі у ефективній економічній діяльності з гідною оплатою праці.

Ключові слова: подолання бідності, рівень життя, заробітна плата, соціально-трудова відносина, законодавство.

Постановка проблеми. Визнання України експертами ООН країною, де 80% населення живе за межею бідності та існує великий розрив між високою вартістю життя і низькою ціною праці; де бідність серед працюючих є формою способу життя більшої частини соціуму та фіксується усталений поділ суспільства на дуже заможних і дуже бідних при катастрофічному зменшенні середнього прошарку населення, а структура економіки, переважно, є застарілою зі стагнацією виробництва – усе це вимагає вирішення нагальних проблем з першочерговою метою покращення рівня життя населення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є винайдення шляхів щодо вирішення завдань з подолання бідності та покращення рівня життя населення, зокрема за рахунок збільшення рівня заробітної плати.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблема подолання бідності в Україні, в першу чергу за рахунок збільшення рівня заробітної плати, є нагальним питанням для покращення рівня життя населення. Значний внесок у вивчення можливостей її вирішення зробили вітчизняні науковці та фахівці: Е. М. Лібанова, В. М. Геєць, Г. Т. Куліков, А. М. Колот та інші. Проте у період трансформації технологічного укладу та становлення економіки країни з орієнтацією на європейський рівень розвитку

необхідне далі дослідження зазначеної проблеми та пошук шляхів її подолання.

Опис основного матеріалу дослідження. За даними перевірок Державної інспекції праці підприємства виконують норми чинного законодавства щодо встановлення розмірів мінімальної заробітної плати (МЗП), але не завжди переглядаються схеми посадових окладів і тарифних ставок у зв'язку зі зростанням МЗП, що є свідченням існування „тіньової” заробітної плати. Існують проблеми поширення галузевих угод щодо встановлення МЗП для всіх працівників певного виду економічної діяльності. Чинне законодавство поширюється на всіх найманих працівників та включає: КЗпП, Закон України „Про оплату праці” (від 24.03.1995 № 108/95-ВР) та Закон України „Про прожитковий мінімум” (від 15.07.1999 № 966-XIV). Відповідно до Закону України „Про оплату праці” розмір МЗП встановлюється Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України не рідше одного разу на рік Законом України „Про Державний бюджет України” з урахуванням пропозицій, вироблених шляхом переговорів представників професійних спілок, власників або уповноважених ними органів, які об'єдналися для ведення колективних переговорів і укладення Генеральної угоди, та переглядається залежно від зміни розміру прожиткового мінімуму (ПМ) для працездатних осіб [1, 2, 3, 4].

За законодавством України держава має вплив на заробітну плату через встановлення розміру мінімальної заробітної плати та регулювання оплати праці в бюджетній сфері. Мінімальна зарплата для працівників конкретних видів економічної діяльності або підприємств регулюється галузевими та колективними угодами та не може бути нижчою за встановлену законом. У випадку скрутного фінансового стану підприємства МЗП може встановлюватися

© Ільєнко Наталія Олегівна, к.е.н., с.н.с., старший науковий співробітник, Науково-дослідний інститут праці і зайнятості населення Міністерства соціальної політики України та Національної академії наук України, м. Київ, тел.: +30977568157, e-mail: natali.tka4enko@gmail.com

Спасенко Юлія Олегівна, старший науковий співробітник, Науково-дослідний інститут праці і зайнятості населення Міністерства соціальної політики України та Національної академії наук України, м. Київ, тел.: +380662555628, e-mail: ulisa@ukr.net

колективним договором у меншому розмірі, ніж установлена на рівні галузевої угоди, але на період не більший за шість місяців. Контроль за виконанням законодавства про мінімальну заробітну плату здійснює Державна інспекція праці. Для працівників бюджетної сфери перший тарифний розряд встановлюється постановами Кабінету Міністрів України.

На госпрозрахункових підприємствах заробітна плата регулюється колективними договорами, тобто залежить від домовленості роботодавців та профспілок. Низький рівень заробітної плати в Україні свідчить про небажання роботодавців підвищувати її працівникам та слабкість профспілок.

Україна за економічними показниками значно відстає від розвинених країн світу. Більшість підприємств є низькотехнологічними та орієнтовані на випуск сировинної продукції. Їм характерні обмежений інноваційний потенціал, низький рівень запровадження автоматизованих систем управління та міжнародних стандартів якості, недостатність інвестування у наукові розробки, відсутність стимулів до переорієнтації на випуск товарів і послуг з високою доданою вартістю та недостатність кваліфікованих, мотивованих кадрів, що є однією з причин бідності працюючих.

У березні 2016 р. розпорядженням № 161-р Уряд схвалив Стратегію подолання бідності, якою визначено механізми запобігання бідності та основні завдання з розв'язання цієї проблеми на період до 2020 року [5]. Розпорядження підготовлено на виконання Плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом на 2014–2017 роки. Серед стратегічних напрямів зниження рівня бідності – сприяння зростанню доходів населення від зайнятості та виплат у системі державного соціального страхування. Також передбачено забезпечення доступу населення до послуг соціальної сфери незалежно від місця проживання, мінімізації ризиків соціального відчуження сільського населення. Посилена увага приділятиметься і питанню недопущення виникнення осередків хронічної бідності та соціального відчуження серед внутрішньо переміщених осіб. Зокрема, передбачається знизити рівень бідності серед працюючих з 18% до 11%.

У 2006 р. в Україні був зафіксований найвищий рівень бідності серед працюючих – 27,2%. Починаючи з 2007 р. відбувалося поступове щорічне скорочення частки бідних серед працюючих. У 2014 р. цей показник досяг 18,4%, а в 2015 р. – 18,3%, що є найнижчим

значенням у досліджуваному періоді, за перше півріччя 2016 р. він склав 19,9% [6].

Рівень відносної бідності за національною межею за 2006–2016 рр. також почав своє поступове зниження з 2007 р. (27,3%). У 2014 р. він склав 23,4%, у 2015 р. – 22,9%. Порівняно з 2006 р. (найвищий рівень бідності) – зменшення показника у 2015 р. становило 5,2 в.п. За перше півріччя 2016 р. цей показник зріс на 1,2 в.п. та становив 24,1% (що відповідає рівню 2010 р.).

Рівень бідності за абсолютною межею за критерієм витрат також починаючи з 2007р. значно знижувався та у 2009 р. становив 9,8% проти 33,0% у 2006 р. Починаючи з 2010р. простежується зростання вказаного показника з 16,8% до 22,9% у 2015р. За перше півріччя 2016 р. рівень бідності зріс майже у 2,5 раза порівняно з 2015р. та становив 56,7% проти 22,9% у 2015 р. Це найвищий показник за аналізований період.

Показник рівня бідності за еквівалентними витратами нижче межі бідності, визначеної ООН для країн Центральної та Східної Європи, починаючи з 2007 р. має спадну тенденцію, причому темпи його падіння за аналізований період склали більше 4 разів (2,2% у 2015 р. проти 9,3% у 2006 р.). За перше півріччя 2016 р. показник зменшився на 0,5 в.п. проти 2015р. та склав 1,7%.

До 2015 р. Україна мала традиційні форми бідності: сім'ї з маленькими дітьми, особливо багатодітні, особи похилого віку старше 75 років, мешканці сіл та невеликих міст. У 2014 р. з'явилися „нові бідні” – переселенці з Криму та Донбасу. Деякі фахівці цей чинник називають „раптова бідність”. Власні заощадження переселенці витрачають на оренду житла та пошук роботи. Інша проблема – бідність на непідконтрольних Києву територіях. Особливо страждають мешканці невеликих міст та селищ, куди не доходить гуманітарна допомога. Причина „раптової бідності” – війна.

За даними Держстату, частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами на місяць, нижчими за прожитковий мінімум, була найнижчою у 2008–2009 рр. (7,1% та 5,8% відповідно), а кількість населення, яке підпадало під цю категорію осіб, становила 3,2 млн та 2,6 млн осіб. У наступні роки частка такого населення збільшилась від 5,8% у 2009 р. до 9,0% у 2012 р., а чисельність коливалась від 2,6 млн до 3,8 млн осіб. У 2015 році окреслився деякий прогрес: кількість такого населення становила 2,5 млн осіб, а їх частка – 6,4%. Завдяки суттєвому зростанню темпів інфляції у 2015 р., рівень фактичного прожиткового мінімуму, який розраховується Міністерством соціальної полі-

тики України, значно перевищив законодавчо встановлений рівень. Так, якщо у 2014 р. його офіційно встановлений рівень складав 1176 грн., а фактичний – 1358 грн., то вже у 2015 р. ці показники мали істотну різницю (1271,3 грн. проти 2361 грн.). Тому дані Держстату мають викривлений характер, а частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними

доходами на місяць, нижчими за фактичний прожитковий мінімум, була значно більшою. У 2016 р. офіційно встановлений рівень прожиткового мінімуму складав 1496 грн., а його фактичний рівень – 2854 грн. У червні 2017 р. ці показники становили відповідно 1624 грн. та 3924 грн., тобто їх різниця дорівнювала 2,42 раза (табл. 1) [7].

Таблиця 1

Достатні заробітки та продуктивна зайнятість*

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	I п/р 2017
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Частка бідних серед працюючих (за відносною межею бідності), %	27,2	21,7	21,1	20,6	19,7	19,7	20,7	20,4	18,4	18,3	19,9 ³	–
Рівень низької заробітної плати (нижче 2/3 медіанного рівня погодинного заробітку), %	26,5	29,5	29,2	28,9	27,5	22,3	28,4	28,0	27,7	27,2	27,7	–
Рівень бідності за національною відносною межею, %	28,1	27,3	27,0	26,4	24,1	24,3	25,5	24,5	23,4	22,9	24,1 ³	–
Рівень бідності за абсолютною межею за критерієм витрат, %	33,0	26,4	12,6	9,8	16,8	14,6	19,6	20,0	17,6	22,9	56,7 ³	–
Рівень бідності за еквівалентними витратами нижче межі бідності, визначеної ООН для країн Центральної та Східної Європи, %	9,3 ¹	6,6	3,8	3,5	2,5	1,9	2,3	1,9	1,0	2,2	1,7 ³	–
Чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць нижчими за прожитковий мінімум (ПМ): млн осіб	9,7	5,7	3,2	2,6	3,6	3,2	3,8	3,5	3,2	2,5	–	–
% усього населення	21,4	12,7	7,1	5,8	8,6	7,8	9,0	8,3	8,6	6,4	–	–
Рівень інфляції, % до попереднього року	9,1	12,8	25,2	15,9	9,4	8,0	0,6	-0,3	12,1	48,7	13,9	13,8
до 2006 р.	x	112,8	141,2	163,7	179,1	193,4	194,6	194,0	217,4	323,3	368,3	419,1
Середньомісячна зарплата:												
у поточних цінах, грн.	1041	1351	1806	1906	2239	2633	3026	3265	3480	4195	5183	6638
у постійних цінах 2006 р., грн.	1041	1198	1279	1164	1250	1361	1555	1683	1601	1298	1407	1584
Темпи приросту середньомісячної заробітної плати у постійних цінах 2006 р., %	x	15,1	6,8	-9,0	7,4	8,9	14,3	8,2	-4,9	-18,9	8,4	12,6
Темпи приросту реальної заробітної плати, у % до 2006 р.	x	12,5	19,6	8,6	19,7	30,1	48,8	61,0	50,6	20,2	31,0	–
Темпи приросту реальної заробітної плати, у % до попереднього року	18,3	12,5	6,3	-9,2	10,2	8,7	14,4	8,2	-6,5	-20,2	9,1	18,9
Індекс зростання зарплати в промисловості, %	125,4	128,2	129,8	105,0	124,6	121,0	112,2	108,2	105,7	120,1	123,2	131,3
Коефіцієнт диференціації середньомісячної зарплати	3,71	3,84	4,45	4,96	5,69	6,39	6,33	5,40 ²	6,19	8,47	8,76	8,46
Мінімальна місячна зарплата (МЗП): у поточних цінах, грн.	365	430	533	643	888	963	1098	1153	1218	1271	1439	3200
у постійних цінах 2006 р., грн.	365	381	377	393	496	498	564	594	560	393	391	764

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
МЗП у % від середньої зарплати	35,1	31,8	29,5	33,7	39,7	36,6	36,3	35,3	35,0	30,3	27,8	43,5
МЗП у %: до встановленого ПМ	73,7	77,7	82,0	94,4	100	100	100	100	100	100	100	192,5
до фактичного ПМ	–	–	71,6	74,2	89,1	83,4	93,5	94,3	85,2	53,8	53,1	81,6
Заборгованість із виплати заробітної плати на початок року: у поточних цінах, млн грн.	960	806	669	1189	1473	1218	977	894	808	1320	1881	2391
у постійних цінах на кінець 2006 р., млн грн.	846	739	599	842	900	680	505	459	417	607	582	570,6
¹ Гривневий еквівалент (2004–2005рр. – \$4,3 2005–2015 рр. - \$5) за ПКС, розрахованого Світовим Банком												
² Починаючи з 2012 р. рівень диференціації заробітної плати розраховується за КВЕД 2010												
³ Дані за I півріччя 2016 р.												

* Дані Держстату, Мінсоцполітики України, власні розрахунки авторів згідно методології МОП

За законодавством України прожитковий мінімум у грудні 2016 р. становив 1600 грн. або 60,6 дол. США, тобто працюючий українець з мінімальною заробітною платою може дозволити собі витратити на добу не більше 53 грн., що складає 2 дол. США. В той час, як згідно стандартів ООН межею бідності вважається рівень проживання 5 дол. США на день, а нормою для європейських країн є 17 дол. США на день. Тобто рівень витрат працюючого з мінімальною заробітною платою в Україні наближений до найбідніших країн світу (Нігерія, Конго, Зімбабве).

З 01.01.2017 рівень МЗП був підвищений до 3200 грн., що відповідає 120 дол. США, або 4 дол. на добу, що є меншим за європейський рівень у 4,25 рази.

В Україні фактичний прожитковий мінімум істотно перевищує офіційно встановлений. Так, за період 2008–2014 рр. перевищення складало 6,0–27,2%, а у 2015–2016 рр. – майже вдвічі (у 2015р. – 2612 грн. проти 1271,3 грн., у 2016 р. – 3072 грн. проти 1438,5 грн.). З 01.05.2017 прожитковий мінімум на одну особу встановлено на рівні 1624 грн. Однак, фактичний ПМ продовжує значно випереджати законодавчо встановлений, а саме у червні 2017 р. він становив 3050 грн. (з урахуванням суми податку на доходи фізичних осіб – 3499 грн.) [8].

Міжнародна організація праці (МОП) визначає рівень заробітної плати низьким, якщо він не досягає 2/3 медіанного рівня погодинного заробітку. У 2006 р. частка осіб, які отримували таку заробітну плату, становила 26,5%. З 2007 по 2015 рр. зазначений показник коливався незначними темпами і у 2016 році його значення склало 27,7%, тобто майже третина працюючого населення України отримують низьку, за визначенням МОП, заробітну плату.

Незважаючи на стагнацію виробництва середньомісячна номінальна заробітна плата

постійно зростає. У кризовому 2009 р. її приріст був найменшим і складав лише 5,5%. У 2015 р. – це вже 20,6%, у 2016 р. – 23,6%.

Купівельна спроможність заробітної плати у постійних цінах 2006 р. збільшувалась незначними темпами. Лише у 2007 р. та у 2012 р. її приріст був максимальним і становив відповідно 15,1% та 14,3%, а у 2009, 2014 та 2015 рр. – різко скоротився і склав відповідно -9,0%, -4,9% та -18,9%. Це було обумовлене високим рівнем інфляції, яка у 2008 р. становила 25,2% за рік, у 2009 р. – 15,9%, у 2014–2015 рр. відповідно 12,1% та 48,7%. У 2016 р. номінальна заробітна плата зросла на 23,6%, в цінах 2006 р. – на 8,4%, що пояснюється зниженням інфляції до 13,9%.

Зростання заробітної плати було зафіксовано в усіх галузях економічної діяльності. При середньому зростанні в економіці на 23,6%: від 17,2% (мистецтво, спорт, розваги та відпочинок) до 35,9% (державне управління; обов'язкове соціальне страхування), розрив у рівнях заробітної плати між видами діяльності склав два рази. Серед промислових видів діяльності зростання було в межах від 5,3% (виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення) до 47,0% (виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції) – розрив майже дев'ять разів.

З 01.01.2017 уряд встановив розмір мінімальної заробітної плати на рівні 3200 грн. Це сприяло значному зростанню номінальної заробітної плати, яка вже за січень 2017 р. становила 6008 грн. або 137,7% до січня 2016 р. (проти 126,3% у січні 2016 р. до січня 2015 р.). За I півріччя 2017 р. середньомісячна заробітна плата становила 6638 грн. (137,0% до відповідного періоду 2016 р.). У червні 2017 р. номінальна заробітна плата склала 7360 грн., а ріст відносно червня 2016 р. становив 37,9%. Однак тенденції до зростання заробітної плати в

Україні залишаються значно меншими за сусідні європейські країни.

У червні 2017 р. нарахування в межах мінімальної заробітної плати мали 9,0% штатних працівників, що на 1,3 в.п. менше, ніж у березні цього року. Також за цей період на 4,6 в.п. зменшилася питома вага працівників із нарахуваннями від 3200 грн. до 6000 грн. Водночас на 5,9 в.п. збільшилась частка працівників із нарахуваннями понад 6000 грн., у тому числі на 4,4 в.п. відбулося зростання групи працівників із заробітною платою більше 10000 грн.

Реальна заробітна плата, яка характеризує купівельну спроможність номінальної заробітної плати під впливом змін споживчих цін на товари і послуги та рівня податків й обов'язкових платежів, за 2006–2016 рр. коливалась в межах 6,3–18,3%, але в окремі кризові роки темп її зростання був від'ємним, а саме: у 2009 р. – -9,2%, у 2014 р. – -6,5%, у 2015 р. – -0,2%. У постійних цінах 2006 р. приріст реальної заробітної плати за 2016 р. склав 31%, що відповідає рівню 2011 р. У червні 2017 р. індекс реальної заробітної плати відносно червня 2016 р. становив 118,9%, що дозволяє говорити про позитивні тенденції у змінах реальної заробітної плати [9].

Невиправданною є диференціація в оплаті праці за видами економічної діяльності, яка і досі значною мірою пов'язана з різним ступенем адаптації галузей до ринкових умов господарювання.

У 2014 та 2015 рр. відмічалось зростання диференціації заробітної плати, відповідно 6,19 та 8,47 разів порівняно з попередніми роками. За 2016 р. цей показник збільшився до 8,76 раза (у I півріччі 2017 р. – 8,46), що обумовлюється різними темпами росту середньої заробітної плати за видами економічної діяльності. Так, найменше зростання середньомісячної заробітної плати простежується у працівників тих видів діяльності, де рівень заробітної плати значно нижчий від середнього рівня в економіці. У таких видах діяльності, як „поштова та кур'єрська діяльність” і „охорона здоров'я та надання соціальної допомоги”, середня заробітна плата у 2015 р. була меншою за фактичний прожитковий мінімум, що призводить до зубожіння працівників та занепаду цих видів діяльності. Тому нагальною є проблема суттєвого підвищення розміру мінімальної заробітної плати, що і відбулося у 2017 р.

Залишається високим рівень диференціації заробітної плати за видами економічної діяльності. Так, якщо у 2006 р. коефіцієнт диференціації за видами економічної діяльності

становив 3,71 раза, то у наступні роки простежується його щорічне зростання і у 2011 р. рівень його досяг 6,39 раза. Починаючи з 2012 р. рівень диференціації розраховується за КВЕД 2010 та його значення в перерахунку за 2012 р. становило 5,51 раза. У наступні роки продовжується подальше зростання даного показника, який у 2016 р. досяг 8,76 раза, у 2017 р. рівень диференціації заробітної плати за видами економічної діяльності залишається високим та за I квартал склав 8,05 раза. Високий рівень коефіцієнту диференціації відбувається за рахунок різних темпів росту заробітної плати за видами економічної діяльності. При цьому темпи росту середньої заробітної плати високооплачуваних галузей суттєво випереджають темпи росту галузей з низьким рівнем оплати. Так, якщо за останні 6 років середньомісячна заробітна плата галузі „авіаційний транспорт” зросла у 3,56 раза та склала у 2016 р. 24688 грн. (803,7% до фактичного ПМ), то у „поштовій та кур'єрській діяльності” зростання становило лише 1,86 раза – 2818 грн. (на 8,3% нижче фактичного ПМ), у „охороні здоров'я та наданні соціальної допомоги” у 2,11 раза – 3400 грн. (лише на 10,7% вище фактичного ПМ).

Досить низька заробітна плата в галузях бюджетної сфери порівняно із середньою по економіці України спонукає найбільш конкурентоспроможних працівників перекваліфіковуватися та змінювати місце роботи, що знижує доступність та якість основних соціальних послуг і посилює явище бідності.

Одним з чинників зниження бідності серед працюючих має виступати достатній розмір мінімальної заробітної плати. Її низький розмір негативно впливає на рівень такого показника, як індекс Кейтца (питома вага МЗП у середній заробітній платі). У 2006 р. він становив 35,1%, у 2015 р. – 30,3%, у 2016 р. – 27,8%. Це відбулося через низький рівень зростання МЗП порівняно з темпами зростання середньої заробітної плати. Встановлена з 01.01.2017 МЗП в розмірі 3200 грн. сприяла збільшенню індексу Кейтца у січні 2017 р. (53,3%) проти січня 2016 р. майже вдвічі. Подальше зростання заробітної плати при незмінній МЗП призведе до зниження індексу Кейтца. Так, за I півріччя 2017 р. при номінальній заробітній платі 6638 грн., індекс Кейтца знизився порівняно з січнем поточного року на 5,3 в. п. та становив 48,0%.

Розмір мінімальної заробітної плати у постійних цінах 2006 р. постійно зростав та становив у 2013 р. 594 грн. проти 365 грн. у 2006 р. Починаючи з 2014 р. простежувалося різке зменшення цього показника у зв'язку з

високим рівнем інфляції у 2014–2016 рр. Зменшення розміру МЗП у постійних цінах 2006 р. становило у 2016 р. 391 грн. (рис. 1). Тобто

купівельна спроможність МЗП за 2015–2016 рр. впала до рівня 2009 р. У червні 2017 р. цей показник істотно зріс і склав 764 грн.

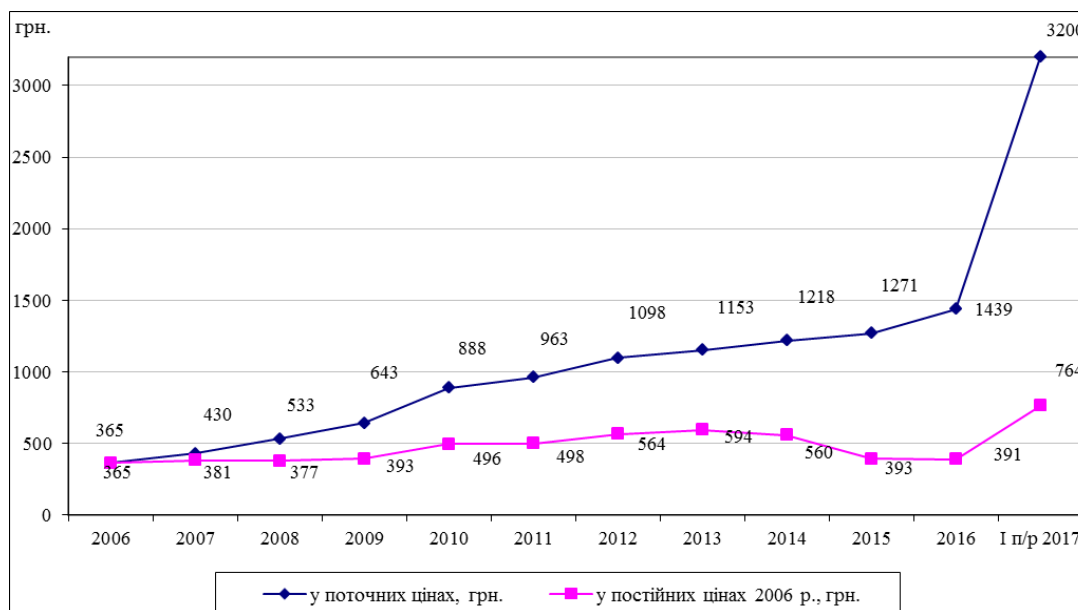

Рис. 1. Динаміка мінімальної заробітної плати у поточних цінах та цінах 2006 року за 2006–2016 рр. та I п/р 2017 р., грн.*

* Дані Держстату України

Такого розриву МЗП та фактичного прожиткового мінімуму в Україні ще ніколи не було. У червні 2017 р. у зв'язку з підвищенням вдвічі розміру мінімальної заробітної плати цей показник склав 105% (з урахуванням суми податку на доходи фізичних осіб – 91,5%). Слід зазначити, що прожитковий мінімум для працездатних осіб в Україні розраховується виключно на працюючу людину. Сімейна складова в ньому відсутня, що призводить до зубожіння, особливо сімей з дітьми, якщо батьки отримують заробітну плату на рівні мінімальної заробітної плати. В червні 2017 р. 9,0% працюючих отримували заробітну плату до 3200 грн. (більше 1 млн працівників).

Можна стверджувати, що в Україні недооцінена робоча сила, про що свідчить показник кількості фактичних прожиткових мінімумів у середній заробітній платі (без врахування податків у середній заробітній платі), який у кризовому 2009 р. становив 2,2, у 2014 р. – 2,43, у 2015 р. – 1,78, у 2016 р. – 1,86. У світі вважається достатньою для розширеного відтворення робочої сили заробітна плата на рівні 5–6 прожиткових мінімумів.

Дворазове підвищення МЗП в 2017 р. лише повертає співвідношення між мінімальною та середньо заробітними платами рівня 2013 р. Нова мінімальна заробітна плата компенсувала зростання споживчих цін за останні три роки, ціни за цей період зросли на 90%, соціальні

стандарти майже два роки не змінювались, а потім зростали дуже повільно.

Наразі рівень мінімальної заробітної плати (3200 грн.) випереджає розмір фактичного (розрахункового) прожиткового мінімуму, який розраховується Мінсоцполітики України. Проте, з урахуванням інфляції, що у червні 2017 р. склала 18,9%, МЗП вже за декілька місяців буде нижчою за фактичний ПМ.

Знецінюваним фактором заробітної плати є заборгованість з її виплати. Різке зростання заборгованості було у кризові 2008–2009 рр. У 2015 р. заборгованість на 01.01.2016 становила 1881 млн грн. (зросла на 42,5% до 01.01.2015). У 2016 р. вказаний показник дещо знизився (на 4,7%) та становив на 01.01.2017 – 1791 млн грн. [10].

На 1 липня 2017 р. загальна сума заборгованості з виплати заробітної плати становила 2391,3 млн грн. (тобто зросла за 6 місяців на 34%), з неї 1319,2 млн грн. (55,1%) припадало на економічно активні підприємства.

На початок липня 2017 р. більше ніж три чверті суми заборгованості економічно активних підприємств припадало на промисловість (77,1%). При цьому більше половини боргу утворено в Донецькій (31,8%), Луганській (13,9%) та Черкаській (9,1%) областях.

Кабмін затвердив План невідкладних заходів щодо погашення заборгованості із заробітної плати (розпорядження Кабміну № 517-р від 22

липня 2016 р.), який передбачає притягнення до відповідальності керівників підприємств, що належать до сфери управління органів виконавчої влади, які допустили порушення вимог законодавства щодо своєчасної виплати заробітної плати; активізацію роботи тимчасових комісій з питань погашення заборгованості із заробітної плати (грошового забезпечення), пенсій, стипендій та інших соціальних виплат; рекомендації керівникам підприємств щодо забезпечення першочергового спрямування коштів, отриманих під час відшкодування податку на додану вартість, на погашення заборгованості із заробітної плати [11].

Висновки і перспективи подальших досліджень. В Україні робоча сила є традиційно недооціненою, тому основною проблемою є бідність працюючих. Однією з найвагоміших причин такого явища є існуюча структура вітчизняної економіки. Як наслідок, на думку експертів ООН, близько 80% українців знаходяться за межею бідності. До традиційних форм бідності (сім'ї з маленькими дітьми, особливо багатодітні, особи похилого віку старші за 75 років, мешканці сіл та невеликих міст) з 2015 р. в Україні додалися „нові бідні” – переселенці з Донбасу та Криму, та громадяни, що проживають на непідконтрольних Києву територіях.

Для подолання бідності населення та вирішення проблеми низького рівня оплати праці в Україні необхідно проводити реальну боротьбу з тіньовою економікою, забезпечувати ефективний розвиток ринку праці, інвестиційну привабливість підприємств, розширення ринків збуту, нарощування потенціалу підприємств, зростання продуктивності праці та доходів працюючих; використовувати можливості, надані Україні з набранням чинності асоціації з ЄС, здійснювати політику на припинення воєнних дій, що дозволить зменшувати цільові державні видатки.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кодекс законів про працю України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
2. Закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР „Про оплату праці” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
3. Закон України від 15.07.1999 № 966-XIV „Про прожитковий мінімум” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
4. Закон України „Про Державний бюджет України” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
5. Про схвалення Стратегії подолання бідності. Кабінет Міністрів України. Розпорядження. Стратегія від 16.03.2016 № 161-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-%D1%80>.
6. Міністерство соціальної політики України. Офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.msp.gov.ua/timeline/Pokazniki-socialnoi-sferi.html>.

Для зменшення рівня бідності серед працюючих потрібно надавати найширшим верствам населення можливості для участі у продуктивній економічній діяльності, оскільки основний фінансовий ресурс подолання бідності у країнах з ринковою економікою забезпечується людською працею.

Також необхідно стимулювати економічні суб'єкти до заміни орієнтирів у їх діяльності щодо підвищення якості та конкурентоспроможності продукції на світових та вітчизняних ринках, створюючи сприятливе середовище для інвестиційної активності, спрямованої на запровадження нових технологій.

До пріоритетних завдань щодо удосконалення механізму фінансування з метою подолання бідності входить і вирішення проблеми невідповідності мінімальної зарплати величині прожиткового мінімуму. При цьому слід враховувати науково обґрунтовану позицію щодо виконання заробітною платою функції забезпечення життєдіяльності не лише певної зайнятої особи, а й її утриманців. Рекомендацією Міжнародної організації праці з цього приводу є встановлення розміру мінімальної заробітної плати на рівні, що перевищує прожитковий мінімум на 25%.

Важливим у вирішенні зазначеної проблеми є удосконалення законодавчої бази з питань оплати праці та соціальних стандартів із загальним приведенням нормативно-правового поля до європейських норм.

Перспективи подальших наукових досліджень у цьому напрямку пов'язані з вивченням можливостей запровадження в Україні європейських досягнень у сфері економічної та соціальної політики щодо реструктуризації виробництва, підвищення продуктивності праці, створення нових робочих місць, осучаснення ринку праці та удосконалення політики оплати праці з метою подолання бідності.

7. Демографічна та соціальна статистика / Доходи та умови життя. Публікації [Електронний ресурс]. – Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Інформація щодо фактичного розміру прожиткового мінімуму за червень 2017 року. Мінсоцполітики України [Електронний ресурс]. – 19 Липня 2017, 16:29. – Режим доступу : <http://www.msp.gov.ua/news/13615.html>.
9. Демографічна та соціальна статистика / Ринок праці / Оплата праці та соціально-трудові відносини. Публікації [Електронний ресурс]. – Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. Заборгованість із виплати заробітної плати на 1 липня 2017 року. Експрес-випуск. – 27.07.2017 №279/0/09.3вн-17 [Електронний ресурс]. – Державна служба статистики України. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
11. Кабмін затвердив план щодо погашення зарплатних боргів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ipress.ua/news/kabmin%20zatverdyyv%20plan%20shcho%20pogashennya-%20zarplatnyh%20borgiv%20174945.html>

REFERENCES

1. Kodeks zakoniv pro pratsyu Ukraïni [The Code of Labor Laws of Ukraine]. *rada.gov.ua*. Retrieved from <http://www.rada.gov.ua>. [in Ukrainian].
2. Zakon Ukraïni vid 24.03.1995 № 108/95-VR „Pro oplatu pratsi” [Law of Ukraine dated March 24, 1995 No. 108/95-BP "On payment of labor"]. *rada.gov.ua*. Retrieved from <http://www.rada.gov.ua>. [in Ukrainian].
3. Zakon Ukraïni vid 15.07.1999 № 966-KhIV „Pro prozhitkoviy minimum” [Law of Ukraine dated July 15, 1999 No. 966-XIV "On the subsistence minimum"]. *rada.gov.ua*. Retrieved from <http://www.rada.gov.ua>. [in Ukrainian].
4. Zakon Ukraïni „Pro Derzhavniy byudzhet Ukraïni” [Law of Ukraine "On the State Budget of Ukraine"]. *rada.gov.ua*. Retrieved from <http://www.rada.gov.ua>. [in Ukrainian].
5. Pro skhvalennya Strategii podolannya bidnosti. Kabinet Ministriv Ukraïni. Rozporyadzhennya. Strategiya vid 16.03.2016 № 161-r [On Approval of the Strategy for Overcoming Poverty. Cabinet of Ministers of Ukraine. Order. Strategy from 16.03.2016 № 161-p]. *zakon5.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-%D1%80>. [in Ukrainian].
6. Ministerstvo sotsial'noi politiki Ukraïni. Ofitsiyniy veb-portal [Ministry of Social Policy of Ukraine. Official Web portal]. *msp.gov.ua*. Retrieved from <http://www.msp.gov.ua/timeline/Pokazniki-socialnoi-sferi.html>. [in Ukrainian].
7. Demografichna ta sotsial'na statistika / Dokhodi ta umovi zhittya. Publikatsii [Demographic and social statistics / Income and living conditions. Publications]. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>. [in Ukrainian].
8. Informatsiya shchodo faktichnogo rozmiru prozhitkovogo minimumu za cherven' 2017 roku. Minsotspolitiki Ukraïni [Information on the actual amount of the subsistence minimum for June 2017. Ministry of Social Policy of Ukraine]. *msp.gov.ua*. Retrieved from <http://www.msp.gov.ua/news/13615.html>. [in Ukrainian].
9. Demografichna ta sotsial'na statistika / Rinok pratsi / Oplata pratsi ta sotsial'no-trudovi vidnosini [Demographic and social statistics / Labor market / Payment of labor and social-labor relations. Publications]. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>. [in Ukrainian].
10. Zaborgovanist' iz viplati zarobitnoi plati na 1 lipnya 2017 roku. Ekspres-vipusk. – 27.07.2017 № 279/0/09.3вн-17 [Arrears of wages and salaries as of July 1, 2017. Express release. - 27.07.2017 № 279/0 / 09.3вн-17]. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>. [in Ukrainian].
11. Kabmin zatverdiv plan shchodo pogashennya zarplatnikh borgiv [The Cabinet approved a plan to repay salary debts]. *ipress.ua*. Retrieved from <http://ipress.ua/news/kabmin%20zatverdyyv%20plan%20shcho%20pogashennya%20zarplatnyh%20borgiv%20174945.html>. [in Ukrainian].

Одержано 4.03.2017 р